

obres en la seva majoria del món anglosaxó, i moltes d'elles recents, o relativament recents.

Concluint. El llibre d'en Grigg és un manual que vol demostrar la varietat del món agrícola a través de l'estudi de tres factors (l'econòmic, el físic i el cultural), i que pot ser molt útil als estudiants de batxillerat, als universitaris, o a qualsevol persona que vulgui iniciar-se en el tema de l'agricultura i les seves diversitats mundials, i disposar així d'unes bases de referència sobre la qüestió.

Ramon Alfonso

DAGOGNET, F., ed., 1982, *Mort du paysage? Philosophie et esthétique du paysage*, París, Champ Vallon, 239 pp.

El 1982 se celebrà a Lyon un col·loqui interdisciplinari sobre la significació actual del concepte de paisatge, patrocinat, ni més ni menys, que pel Ministère de l'Environnement (Direction de l'Urbanisme Service de l'Espace et des Sites, *Mission Paysage*). El llibre que comentem recull, sota el mateix títol, les ponències i comunicacions d'aquell famós debat.

L'obra és interessant en molts sentits. Planteja noves qüestions, revisa conceptes, aporta solucions i alternatives. I, pel que fa a la geografia, posa en evidència un fet lamentable: el desinterès que, avui, un sector important de geògrafs sent pel tema del paisatge, just en uns

moments en què aquest, com a tema d'estudi, de reflexió i de creació, és recuperat i/o reviscolat per d'altres ciències i disciplines. Tècnics en planificació de l'Administració, filòsofs, artistes, especialistes en estètica, sociòlegs, historiadors de l'art s'atreveixen a parlar —i a més ho fan molt bé— d'un concepte del qual, en gran part, nosaltres en som els artífexs i que, ara, ha quedat orfe. No hi ha ni una sola comunicació presentada per un geògraf. Una curta intervenció de David Lowenthal en la taula rodona final és l'únic que ens impedeix afirmar que la presència del geògraf en aquest llibre sigui totalment nul·la. I, en canvi, el tema és del tot geogràfic, encara que sigui tractat amb un enfocament interdisciplinari.

Dirigeix el volum François Dagognet, alumne de Gaston Bachelard (autor de *La poétique de l'espace*, obra cabdal recuperada pels geògrafs humanistes anglosaxons) i professor de la Facultat de Filosofia de la Universitat Jean-Moulin de Lyon. En el prefaci, Dagognet es pregunta clarament i directa:

Pourquoi, aujourd'hui, cet attrait pour le paysage? Pourquoi ce mot même, qu'on croyait rangé au répertoire de la nostalgie? Pourquoi revient-il sur la scène de plusieurs côtés, à tel point qu'un colloque philosophique l'a consacré ou réactualisé? (p. 7).

Vet aquí l'eix vertebrador de tot el debat. Dagognet planteja la pregunta i admet que les respostes són múltiples i variades, però ell n'insinua una. El paisatge torna a ser objecte d'interès perquè aquest, afectat per un sistema econòmic

que comporta l'homogeneïtzació i l'estandarització de l'entorn, està perdent les seves peculiaritats i esdevé, per tant, un recurs escàs, una mercaderia exigua. Amb la industrialització, la urbanització i les transformacions agrònòmiques dels darrers anys, els paisatges tradicionals estan desapareixent o canviant. Per a controlar aquests canvis, inevitables fins a cert punt, l'estat necessita d'una filosofia i d'una estètica del paisatge (d'aquí la creació de la Secció *Mission Paysage* dintre del Ministère de l'Environnement). El tema torna a ser plantejat amb més profunditat a la primera comunicació («Mort et résurrection du paysage?»), presentada per François Dagognet, François Guéry i Odier Marcel.

A «Le paysage c'est l'endroit où le ciel et la terre se touchent», Michel Corajoud, arquitecte paisatgista, afirma que el creador de paisatges imita la natura vegetal, s'inspira en formes existents per a dissenyar volums artificials. L'autor es mostra especialment preocupat pel camí que prenen els paisatges contemporanis, per la pèrdua irremeiable d'antigues referències espacials i, consegüentment, per la pèrdua del sentit de territorialitat:

Le paysage contemporain est en train de rompre toutes ses amarres avec la réalité sensible... Tout l'effort technique du siècle s'est employé à faire table rase, à utiliser le territoire comme un support amorphe où pourraient se déployer «librement» toutes les stratégies d'aménagement. L'outillage dont nous disposons est si violent qu'il n'a plus à négocier son effort avec le site; il peut tout rectifier, tout géométriser, tout homogénéiser. On va progressivement as-

subjectir le réel et transformer le territoire en surface instrumentale, indifférente et interchangeable... Pour qu'il entre dans le circuit des échanges, il faut homogénéiser l'espace et le soumettre au quadrillage abstrait du système de production (pp. 48-49).

El paisatge és objecte de múltiples lectures i interpretacions. Una d'elles –potser la més difosa al país veí en els últims vint anys– és la dels organismes estatals encarregats de la planificació del territori. La comunicació de Michel Racine («Du paysage rustique ou de la dynamique de l'entre-deux») pretén fer una anàlisi crítica d'aquesta concepció «oficial» del paisatge, d'aquest discurs basat en esquemes simplificadors.

Pierre Sansot, sociòleg interessat per les manifestacions de l'imaginari col·lectiu, és conegut entre els geògrafs humanistes per obres com *Poétique de la ville* (1971) i, més recentment, *Variations paysagères. Invitation au paysage* (1983). En aquest cas («L'affection paysagère») Sansot esbossa el que podria ser una veritable filosofia del paisatge en assenyalar, seguint Bachelard, fins a quin punt la idea de paisatge deriva d'un món viscut originari i inoblidable: el de la nostra infància. Evocant, sense explicitar-los, els postulats fenomenològic-existencialistes, Sansot assegura que no hi ha més paisatge que el paisatge «vistcut»:

Il n'existerait pas un paysage mais une multitude de paysages en puissance autour d'un lieu et le long d'une déambulation. Par notre manière de nous laisser affecter ce jour-là, par notre disponibilité ou notre aimantation singulière, nous préparerions l'élection d'un de ces paysages (p. 73).

François Béguin («Architectures et paysages») relativitza el problema estètic i centra tota la seva atenció en el concepte d'*intégration*: cal, suposant que sigui possible, «integrar» el nou en el vell, imitant els colors, camuflant les formes? En aquesta mateixa línia «artificialista» s'inclou la comunicació d'Alain Roger, professor d'Estètica a la Universitat de Clermont III. A «*Ut Pictura Hortus*. Introduction à l'art des jardins», Roger busca els orígens de la definició moderna de paisatge i els troba en el jardí de l'època romàntica, un jardí concebut com a imitació literària d'escenes conegudes, com a reproducció en miniatura de les pintures de paisatge.

A «L'esthétique de la Belle Nature. Problèmes d'une esthétique du paysage», Nicolàs Grimaldi, professor de la Universitat de Bordeaux III, pretén caracteritzar en què consisteix la bellesa de la natura. Amb gran habilitat l'autor analitza aquelles condicions subjectives per les quals un paisatge sembla tenir una dignitat estètica, partint de la base que «la nature a pour nous une beauté esthétique en tant que nous portons sur elle le même type de jugement que nous portons sur une oeuvre d'art» (p. 116). Tanmateix, Grimaldi conclou que «notre intérêt pour la belle nature n'est donc pas véritablement esthétique, mais précisément métaphysique» (pp. 122-123).

Les dues últimes comunicacions són la de Murielle Gagnebin, professora d'Estètica a la Universitat Jean-Moulin de Lyon, i la de Bernard Bourgeois, professor d'Història de la Filosofia a la mateixa Universitat. En el primer cas («La repré-

sentation fantasmique du paysage comme condition de sa possibilité et de sa perception») s'analitza, des d'un punt de vista estètic-simbòlic, la producció pictòrica paisatgista de Cézanne, Max Ernst, Mondrian i Dedicova. En el segon cas («L'idéalisme allemand devant la beauté naturelle et l'embellissement de la nature») s'estudien, aplicades al paisatge, les teories conceptuals sobre la bellesa dels dos màxims representants de l'idealisme alemany: Kant i Hegel.

El llibre s'acaba amb una interessant taula rodona en la qual intervenen tots els inscrits en el col·loqui. L'editor —és una llàstima— l'hi dedica poques pàgines, amb la qual cosa les intervencions apareixen excessivament resumides. Hagués estat preferible allargar al màxim la taula rodona i eliminar els dos annexos finals, poc recítics i força desconectats del debat («Les aveux d'un amateur de paysage» d'Odile Marcel i «Vers un dictionnaire partial du paysage» de Gilbert Lascault).

Joan Nogué i Font

**MORRIS, D.**, 1982, *Self-Reliant Cities: energy and the transformation of Urban America*, San Francisco, Sierra Club Books.

Del 14 al 16 d'octubre del 1984 va tenir lloc a la Universitat de Nebraska, a Lincoln, el «National Colloquium on Community Energy Management as an Eco-